

Թերահաւատութեամբ նայում է ամեն նոր ջանքերի վերա, իր մայրենի լեզվով գրելու խօսելու արհամարհում է, ամեն քայլն ու ամեն դէպքում կրկնում է ոչ ինչ, չէ՛ կարելի անել,—բայց և առանձին զուարճութիւն է գտնում ամեն նոր, լուսաւոր երևոյթը անձանաւորութեամբ խեղդելու, — այդ տեսակ դասի հետ ուրիշ ինչ միջոց կարելի է գործ դնել, եթէ ոչ նորա վերա անդորմ կերպով յարձակելի, նորան, ինչպէս մենք ասացինք, մտրակել, նրան այդ ֆետտակար թմրութենից հանելու համար... Մտրակով չը խրվես, բան չի գտնուի։—Այդ ուղղութիւնը, այսինքն քննադատական բացասական ուղղութիւնը,—միակ միջոց է քննած պէճերը զարթեցնելու համար։

Հին սերունդի դէմ ընդհակառակն, նորանից ոչինչ չը սպասելով, որովհետեւ քննականակա նրա ժամանակը անցած համարելով,—մենք չենք յարձակվել, այլ աշխատել ենք միայն մեզ պաշտպանել նրա մեր ջանքը հերքող հնացած գործութեան առջև...

Այս մի երրորդ տարրը այն է ժողովուրդը, որ ծնւ չէ, աշխատակար է, բայց անդիտակաբար աշխատում է իր երեսի քրտինքով, որովհետեւ մի կողմից չը դիտէ ինչպէս աշխատէ, իսկ միւս կողմից իր բոլոր աշխատանքից ինքն օգուտ չէ քաղում։

Այդ տեսակ տարրի դէմ անկարելի է յարձակվել, որովհետեւ նա անուժ է բոլոր ինչ որ նորանից կախած է, ինչ որ ներում է նրա նեղ տնտեսական դրութիւնը... Այդ տարրին հարկաւոր է օգնել... բայց ինչպէս,—քարոզներով... ոչ, քարոզները ուրիշներին, այդ գործի մէջ աւելի վարժ մարդիկներին թողնելով, մենք փորձեցինք և պէտք է շարունակենք աշխատող ամբոխին օգնել, դիմելով նոյն ա մ բ ո խ ի ն, որ նա իր դրութիւնը պարզի, հաղորդելով մեզ իր գրութեան մասին հում, անսշակ նիւթերը, թէ անտեսական թէ բարոյական կողմից։

Մի և նոյն ժամանակ, լաւ դիտնելով, որ աշխատող դասի բարոյական կողմը, մասւոր զարգացումը անմիջապէս կախում ունի նրա տնտեսական դրութեան բարեկաւութենից, մենք միշտ ուշադրութիւն էինք դարձնում և պիտի դարձնենք զխաւարակա տնտեսական խեղդիների վերա...

Արեւմտ հին սերունդը մենք համարում ենք անփափա, անցաւոր և պէտք է մեր ձայնը նրա դէմ բարձրացնենք միայն այն քայլերով, երբ ստիպված կը լինենք մեր անձը պաշտպանել։

Նոր, լուսաւորված սերունդը, եթէ նա չը փոխվի մտաւոր հարուածների տակ, մենք

պիտի միշտ համարենք խաւարակար և նրա զոյուցիւնը ամենափաստաւոր արդիւք ժողովրդի կանոնաւոր զարգացման համար։

Ժողովուրդը, ճշմարիտ աշխատող ամբոխը մենք պիտի համարենք մեր գործունէութեան համար վերջնական նպատակ, և նրա տնտեսական դրութիւնը,—բարեկաւութեան աղբիւր ամբողջ հայ-հասարակութեան համար։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԱՐԳԱՐԱՆԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՈՐ ԲԵՄԻ ՎՐԱ

Երբ առաջին անգամ Յունաստանում ծարից թատրոնի գաղափարը, գերասանները նկարագրում էին բեմի վերայ ժողովրդի մէջ պատահած մի յանցանք, կրկնով իւրեանց վերայ յանցաւորի անունը գրեալը, դիմակը և այլն։ Փոքր ինչ յետոյ այդ ձևի անյարմարութիւնը տեսնելով, որոշեցին բեմի վերայ ներկայացնել միայն պատահած դէպքը առանց դիմակի անձնաւորութեան։ Արեւմտ դեռ հին Յունաստանում թատրոնի առաջին գաղափարը կոչւում էր նորա մէջ, որ կրթողական ազդեցութիւն ունենայ ժողովրդի վերայ հրապարակ հանելով նորա լաւ և վատ կողմերը, նորան յատկանշել պակասութիւնները և արժանաւորութիւնները։ Այդ կազմում է և այսօր թատրոնի գլխաւոր նշանակութիւնը։

Այս տեսութիւնից ինքն ըստ ինքեան հետեւում է, որ մեր ժողովրդի պահանջներին լիպէս կարող են համապատասխանել նորա առօրեայ կեանքից առած պիեսները։ Այդ բանը մի կողմից ապացուցանում է և նոյն իսկ ժողովրդի համակրութիւնը։ Նոյնից մի քանիսր (Պետրոս, Խաթաբալա և այլն) այնքան զբաււռնւն ժողովրդի համար, որ սա երրորդ, չորրորդ անգամ նոյն տեսնելուց յետոյ ևս դուրս է գալիս թատրոնից նոր տպաւորութիւններով, նոր հիացմունքով։

Բայց այսպիսի ինքնուրոյն պիեսները, որոնք քննում են ժողովրդի միջև այժմ անյայտ մնացած կողմերը, երեան են հանում նորա միջև այժմ քողարկած յատկութիւնները,—այդպիսի պիեսները սակաւ են մեզանում և շատ շատ երկու—երեք հատ հազու են գուրս գալիս ամբողջ տարուայ ընթացքում։ Սահմանափակել մեր թատրոնական բեմը այդ սակաւթիւ պիեսներին անդադար կրկնողութեամբ, կը նշանակէ զրկել նորան կենդանութենից և շինել միջոց ժողովրդին ձանձրացնելու։ Եթէ մենք ցանկանում ենք նորա յարատեւ գոյութիւնը, որ անհրաժեշտ է թէ ժողովրդին կրթելու և ակնուայնելու համար և թէ իրրեւ միջոց

նորան նախադառաւորութեամբ առաւել բարձր օտար պիեսները բռնենք։ Համար, ուրեմն մենք պէտք է մոյնենք նորա մէջ նոր տարրեր, առաջուց ընտրելով սոցա մէջ աւելի յարմարները։

Պէտք է խոստովանել, որ այդ ընտրութիւնը բաւական բարակ հարց է։ Աւելորդ է ասել, որ մեզ համար առանձին խորհուրդ չեն կարող ունենալ այն եւրոպական պիեսները, որոնք այնքան սերտ կապուած են իւրեանց տեղական կեանքի հետ, որ առանց սորա ծանօթութեան անկարելի է նոյն հասկանալ։ Բայց չը պէտք է մոռանալ, որ կան և այնպիսի դրամներ, որոնք մարդկային հոգու ճիշդ ձանաչողութեամբ կարող են ընդհանուր մարդկութեան սեփականութիւն համարուել (ինչպէս, օրինակի համար՝ Եւկլիդի, Երեմի և այլոց աշխատութիւնները)։ Առկան են նոյն իսկ «Թուրք խաղացողի կեանքը», որ վերջին անգամ ներկայացրեց Հայ-գերասանական խումբը։ Թէպէտ պիես և մենք չենք կարող ասել, որ այդ ակտը մեր մէջ այնպիսի ծայրահեղութեան է հասել, ինչպէս, օրինակի համար, Փարիզում, բայց և չենք կարող բոլորովին հերքել նորա գոյութիւնը։ Միւս կողմից այդ պիեսային մէջ կայ այն ընդհանուր—մարդկային գաղափարը, որ մարդը կուրացած իւր կրքով, զոհելով նորան իւր ընտանեկան, հասարակական և մարդկային պարտականութիւնները հանում է արդիւքական փախճանի։ Հայր կարող է մի այդպիսի երեւոյթ ուրիշ յանցանքի վերաբերութեամբ տեսած լինել։ Երկու դիպուածքում ևս հոգեբանական արտայայտութիւնները մի և նոյն են։

Միակ անյարմարութիւնը, որ կարող է պատահել եւրոպական ընտիր պիեսները հայրական բեմի վերայ ներկայացնելու ժամանակ, այդ այն է, որ ամբոխի ձաշակը դեռ ևս այնքան զարգացած չէ, որ նա կարողանայ հասկանալ նոյն բոլոր նորութիւնները և արժանապէս դիտահետէ նոյն։ Արեւմտ օտարանից հարկաւոր է ընտրել այնպիսիները, որոնք մինչև վերջը կարողանային կապած պահել ժողովրդի զրգուռած ուշադրութիւնը։ Պէտք է նկատել, որ այդ պահանջին բոլորովին համապատասխանում էր «Թուրք խաղացողի կեանքը»։

Մեր կեանքից առած պիեսները շատ զեղեցիկ և օգտակար են, բայց որովհետեւ նորա սակաւթիւ են, ուստի և չը պէտք է հրաժարուել այն գանձերից, որոնք կազմում են ընդհանուր մարդկութեան սեփականութիւնը, ընտրելով սոցանից այնպիսիները, որոնք յարմար լինէին մեր ժողովրդի ձաշակին և

հասկացողութեանը և օգտի հետ միասին և զուարճութիւն պատճառէին նորան։

Ն. Լ.

ՆԱԽԱ Կ. ՊԵՏԵՐԲՈՐԳԻՅ

Մշակի 45-որդ համարում կարգացնել մի տեսնելութիւն Պետերբուրգի բեկակաւ Աղաղակա մանկու կանանց քննութիւնների մասին։ Այդ տեղեկութիւնը Պետերբուրգի լրագրողութեամբ հրատարակված, որի հաղորդել են կանանց հարցի ջատագովները, չը կամենալով խնամքներին մի նոր գէշ տալ, իսկ կաշխատեմ պատմել ձեռք այդ հարցաքննութիւնների մասին հարազատ և գործին աւելի մեծ աղբիւրների վերա հիմնվելով։

Հոկտեմբերի 15-ին սկսվեցան քննութիւնները։ Քննութիւնները 105 էին, առարկաները սոքա էին թուարանութիւն, երկրաչափութիւնից միմայն երկրաչափութիւն և հարթաչափութիւն, իսկ ֆիզիկայից մինչև ձայնը, Ֆիզիկայից կամ պատմութիւնից առաջարկվում էին բնաբաններ շարադրութիւն գրելու համար, քննիչը աղաւ էր լինելով իր բնաբանը կամ ֆիզիկայից կրկին մինչև ձայնը կամ պատմութիւնից, շարադրութիւնը նա գրում էր հարցաքննութեան նոյն իսկ զանիճում, ֆիզիկայից կամ երրորդ օրը պէտք է պատասխանել իր գրվածը, այս մի թիւին ծիսակատարութիւն էր, Սորանից յետոյ հարցաքննում էին թուարանութիւնը համարեան թէ ըստ մեծի մասին առաջին չորս գործողութիւններն էին հանգում, բայց մի քանիներից (չատ սակաւներին) հարցնում էին և միւս մասերը։ Այժմերայից միայն մի օրիորդ կամ մնացած քննիչ, երկրաչափութիւնից շատ սակաւներին էին քննում։ Ինչո՞ւնեից օրիորդները պարտաւոր էին քննութիւն տալ կամ լատիներէնից, կամ նոր լեզուների մէկից, օրինակ գերմաներէնից։

Քննիչները ինքեանց պատմում էին, որ շատ թիւին էին հարցաքննում, սակայն հետեւեցին որ ոչ այնքան միթիմարիչ եղան։ Վայն այնպիսիները որք յայտնելով թէ ֆրանսիկէնից են կամենում քննիչ կողմը անգամ չը դիտէին այդ լեզուով կամ թուարանութեան չորս գործողութիւնից օրինաւոր չը կարողացան պատասխանել։ Հարկը հնդից միմայն յիսուս և վեց հոգի ընդունվեցան։ Ընդունվածների թիւում կան երկու հրեա-հիւ։

Կատարանութիւնները սկսվեցան նոյեմբերի մէկին։ Արեւմտ եթէ դանդաղ մեղանում ցանկացող օրիորդներ բեկակաւ ճամբարներ մանկու, թող չը կարծեն որ հարցաքննութիւններ անչափ դժուար են մի օրիորդ, որ դիտէ կանանց դիմապատկեր կամ ինտիմութեան աւանդած մատեմատիկան և ֆիզիկան և փոքր ի շատէ նոր լեզուներից միմայն, և կարող է ներկայացնել այդ ուսումնարանից աւարտման մի վկայական, անչափ կընդունվէր ճամբարն։

Անցնենք ուրիշ տեղեկութիւններին։ Նորերումս տեսաւ պ. Մանասարեանի տպագրած օրինակները հայկական դրութեան համար, իսկ կարծում եմ որ ամեն հայ պարտական է ձեռնառու լինել որ մի-բայնոց մէջ կանոնաւոր գրութիւնը տարածուի։

յարգուել է միայն երկու տնտեսակները տեսնել։ Երկու գլխաւոր պակասութիւններ նկատում այս աշխատութեան մէջ։ Պ. Մանասարեանը սովորութիւն ունի առհասարակ իւր հրատարակութիւնները զանազան յաւելումներով ծանրաբեռնել։ Լաւ էր եթէ այդ յաւելումները միշտ կապ ունենային դրամների նիւթի հետ, այն ժամանակ ոչինչ մեղադրելու բան չէինք ունենալ։ Բայց արի տես որ շատ անգամ հակառակն է պատահում, «կանոնաւոր և վայելուչ գրութեան» հինգ յաւելումները իսկապէս միայն միմայն (զանազան թանաքներ չինելու տարազները) վերաբերում է զբոսայգիներ, որովհետեւ ինչ յարաբերութիւն կարող է լինել վայելչադրութեան և «անտառների ստիպողական հարկաւորութեան» կամ «անտառափակաւ ստեղծագործի ու բաւարարի» մէջ...

Միւս պակասութիւնն է ծանօթութիւնների չափազանց շատութիւնը, որոնցից ոմանք բոլորովին աւելորդ են։ Այսպէս օրինակի համար, ուսուցիչի բառը մեկնելու համար ծանօթութեան մէջ գրած են բոլոր նորա անանձները ու զանազան ձևերով մինչև քառասուն բառ (եր. 5)։ գրութեան մէջ թուականայի գործածութեան վրայ խօսելով ծանօթութեան մէջ համարեալ բոլոր բացարձակ ու դասական թուականները յիշում է, իսկ մի թուականի գրաբառ հոլովաւը գնում է (եր. 29), և այլն։ Այս յաւելումները ու ծանօթութիւնները զրբի կէսից աւելի են բռնում։

Առհասարակ պէտք է ասած, որ պ. Մանասարեանը

բեանցի այս աշխատութիւնը, որքան էլ արժանաւորութիւններ ունենայ, մի անհրաժեշտ երևոյթ չէ մեր աղքատիկ դրամականութեան մէջ, որ ուրիշ աւելի մեծ կարգաւորութիւններ ունի։ Մեր կարծիքով աւելի լաւ կը լինէր եթէ հեղինակը աւելի խնայողութեամբ վարուելով՝ բաւականացած լինէր միայն վայելչադրութեան հիմնական կանոնները ամփոփելով գրութեան օրինակների առաջին տեսակի սկզբում, իրրեւ հրահանգ տալուց հետոյ համար։ Այդ մեծ թիւիւնութիւն կը լինէր թէ հասարակութեան և թէ հեղինակի համար, որ հազիւ թէ կարողանայ իր արած ծախքերը ծածկել։ Նրանի թէ մենք խաղաղութ լինենք մեր կարծիքի մէջ...

Աւելի մեծ մանկավարժական նշանակութիւն ունի Ուլանովա, «Մանկական Աշխարհ» հայկական թարգմանութիւնը, որի երկրորդ հատարը նախընտան հրատարակուեցաւ։

Քիչ զիրք կայ որ պ. Կատար Տէր Կաթեանցի այս աշխատութեան շարի յարձակումների ենթարկուած և մի և նոյն ժամանակ այնքան տարածուած լինի, այնպէս որ առաջին հատորի երկրորդ տպագրութիւնը արդէն սպառվելու վրայ է։ Ինչ է սորա պատճառը, ընթերցող.—լինելուց հետոյ մեզ զրբերի սակաւութիւնը։ Այդ ճշմարիտ է, բայց մի ուրիշ աւելի հիմնական պատճառ կայ այստեղ.—Ուլանովա զրբի պատմականութիւնը մի կողմից և թարգմանութեան խաղաղութիւնը միւսից։

Հին ու ծանօթ ճշմարտութիւն է, որ մի լեզուից միւս լեզուով բան թարգմանելու համար երկու գլխաւոր արժանաւորութիւն է հարկաւոր, առաջին, երկու լեզուների հիմնաւոր ծանօթութիւնը և երկրորդ, թարգմանիչ արարկանների հիմնաւոր գիտութիւնը։ Այս երկու արժանաւորութիւններից մասնաւոր առաջինը, զէմ մեղանշում է պ. Կաթեանցը։ Թարգմանչի ցանկութիւնն է եղել, ինչպէս երեւում է, երկրաչափական հասկանալի լինելու համար, մի միջին լեզու գործ դնել ժողովրդական ու գրաւոր լեզուների մէջ, ուստի գործ է ածում դաւառական բառեր ու ձևեր խառն գրաւոր լեզուի բառերի ու ձևերի հետ։ Սորանից առաջ եկաւ մի անբնական խառնուրդ, մի անհրաժեշտութիւն, այնպէս որ դաւառական կենդանի ձևերն ու բառերը իրանց գեղեցկութիւնը կորցնում են այն բոլոր խառն մէջ։ Այս տպագրութիւնն է անուժ ընթերցողի վրայ «Մանկական աշխարհ» ընթերցումը։

Բայց սորանից ուրիշ պակասութիւններ ենք նկատում պ. Տէր Կաթեանցի աշխատութեան մէջ. օտար բառերի գործածութիւն այնտեղ, ուր համապատասխան բառեր կան հայերէնի մէջ այսպէս են՝ սանկա, կնիւ աղ, համ, համ և այլն, փոխանակ «սան աղ, կնիւ աղ, իշիւ աղ, իշիւ»... գործածական բառերի։ Գերանշուքների տարապատման կրկնութիւնը, ինչպէս այս քրքուրութիւնն մէջ, նա հարցրեց նրանց թէ ինչ են կանչում նրանց (երկու անգամ անգամ), քանի տա-

րական են նրանք, կարգաւ գրել գիտեն թէ ոչ, նրանց ծնողները ուր են, նրանք որտեղ են բնակվում» (ա. 7)։ Աւելի բնական ու կանոնաւոր կը լինէր ասել հայերէն՝ նա հարցրեց նրանց անունն ու տարիքը, թէ կարող գրել գիտեն թէ ոչ, ծնողները ուր են, բայց են բնակվում։ Ինչո՞ւ հիմնական կանոնների զէմ պատշտել, օրինակի համար, լաւ աշակերտի պէտք է զանաթիւրութիւնում տանը դասերը կրկնել, իսկ զրբերն և տնտրակները մաքուր և կարգին պահել... Կապէտք է քաշքշիլ և... մի կտոր հայ խնդրել.— փոխանակ կրկնել նախէ խնդրել.— օրընպէս թէ և Ուլանովա այս աշխատութիւնը ընդհանուր կրթողական բնաւորութիւն ունի, այնու ամենայնիւ կան հատուածներ, որոնց միջից ուսուցող կեանք է արտաբերում։ Պ. Տէր Կաթեանցը իր տեսակ է մշակում այդպիսի հատուածները։ Այսպէս, մի հատուածի մէջ կարգում ենք. «գեղեցկների 12-ին զիշերը Բիւրջ անգամ երկարատեւ է օրիցը... առաւօտեան ժամի 9-ին գեղեցիկ ժողովն է, ճաշից յետոյ ժամի 3-ին արդէն հարկաւոր է ճրագները վառել», և այլն։ Աշխարհ է որ այստեղ Ռուսաստանի և մասնաւորապէս Պետերբուրգի ձեռնադր վրայ է լուսար. Թարգմանիչը այս հատուածը հայացնելու համար բաւական է համարում վերջում առաւ քառի տեղ հայ քառի գնել, ստեղծել «Ուլանովա անցնելու» հայ մարդու ձեռնադր կեանքը... Գեղեցիկ մշակութիւն։

Ս. Պ.

